

Feliratok, mesterjegyek és szignatúrák szerepe az ismeretlen alkotások azonosításában

Gondolatok egy szellőzőaknába rejtett üvegfestmény váratlan előbukkanásának kapcsán

Mester Éva

Mint minden műalkotás születésében és eltűnésében, az üveglablakoknál is nyomon követhetők a háttérese-mények, a gazdasági, társadalmi, politikai és ideológiai folyamatokkal összefüggésben. A háborúktól sújtott Kárpát-medencében a középkori üvegfestészet elvesztett tradícióját a 19. században jelentős anyagi és szellemi erőfeszítések segítségével lehetett újjáéleszteni. A fejlődésnek az I. világháború megváltozott politikai légköre, a gazdaság visszaesése vetett véget. A viharos 20. század megtizedelte a törékeny üveglablakokat. Számptalan műalkotást fenyegetett a megsemmisítés veszélye, amikor tematikájuk szembetalálkozott az aktuális politikai áramlatokkal. Tanácsos volt ezeket elrejtteni, akár egyházi, akár világi épületekben voltak. A műkincsekkel zsúfolt főúri paloták értékei közé tartoztak a lépcsőházak, fogadótereket és szalonokat benépesítő díszes üvegfestmények, melyek a tulajdonosok tökeerősségét, politikai hovatartozását, és ízlését is meg kívánták mutatni. A dús növényezett télikertek mellett előszeretettel jelenítettek meg ismert történelmi eseményeket, uralkodókat. A II. világháború utáni légkör tovább fokozta az ellenszenvet, ha a műalkotás politikai üzenetet tükrözött. A jelentős műhelyekben készült művek sem képeztek kivételt ez alól.

Az 1990-es évek elején a rendszerváltással az ingatlanok sok esetben gazdát cseréltek, és jelentős funkcióváltáson mentek keresztül. Budapest belvárosában a VI. kerületi Eötvös utca 7. szám alatti ingatlan ma az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának a székháza.¹ Az egykori főúri, műemlékileg védett neoreneszánsz palota felújításakor került elő 1998-ban a rejtettség ho-

1. kép. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának Székházában a szellőzőakna elé rejtett Mária Terézia üvegfestmény

¹ Az igényesen megtervezett neoreneszánsz épületet 1880-ban adták át. Első építtetője után ma is Schneider palotaként ismerjük. Azóta napjainkig számtalan ismert tulajdonosa és bérlője volt, akik igényeik szerint változtattak a belső struktúrán, de a homlokzat alig változott az idők folyamán. Az átépítéseket 1939 után nem tudjuk nyomon követni, mivel ekkor az épület a Belügyminisztérium kezelésébe került. Budapest ostroma után a politikai rendőrség egyik részlegének Panaszfelvételi Irodája működik itt ideiglenesen, amíg az Andrassy út 60-ba visszaköltözhét a hivatal. Később a Budapesti Főkapitányság Útlevel Osztálya és az Újpesti Dózsa Sportegyesület elnöksége is helyet kapott az épületben. <https://www.abtl.hu/epulek/tortenet> (2022. 12. 10.).

mályából egy elfalazott, nagyméretű², történelmi témájú üvegfestmény – Mária Teréziát, fiát II. Józsefet és Batthyány Lajost, az utolsó magyar nádort ábrázolja (1. kép).

² 2,5 m magas 1,5 m széles, 12 alosztásból álló üvegfestmény.

A műalkotás története számos, máig megválaszolatlan kérdést vet fel. Készítésének előzményeiről, megrendelőjéről, esetleges vázlatairól, vele kapcsolatos írásos feljegyzésekről, de a beépítés eredeti helyéről sem találtak eddig jelölést a kutatók az egykori tervrajzokon. Mégis van támpontunk. A bal alsó ablakmezőben fennmaradt kisméretű szignatúra, a kivitelező mestert és műhelyét, valamint a készítés időpontját is jelzi a betűkép alapján. A szerző Róth Miksa. Az eset annál inkább bizarr, mivel a kor legjelentősebb alkotójának művét egy világítás nélküli szellőzőakna elé építve, befalazott állapotban találták meg.³

Nem jelölték minden időben az üvegfestményeket. A középkor szemérmesen elhallgatta még a nagyfelkészültű üvegfestőket és műhelyeiket is – rájuk vonatkozóan utalásokat sem találunk. Kezdetben csak a neves adományozók örököstették meg magukat a műalkotásokon – a szalagfeliratok tudatják az értékes ablakokon ezen személyek kilétét. Ezek az információk kivételezett – írni, olvasni tudó embereknek szóltak az általános írástudatlanság idejében. Az adatok feltüntetése fokozatosan jelenik meg, ahogy az iskolázottság terjedni kezd. Vajon az üvegfestészet több mint egy évezredes európai történetében a feliratok, mesterjegyek és szignatúrák milyen információkat hordoztak, és kiknek szánták ezeket? A megrendelőt vagy a készítő mestert tüntetik fel? Portréjukat, esetleg teljes alakjukat láthatjuk, rangjukat tükröző öltözetben? Milyen más utalás történhet a személyek azonosításában?

A legkorábbi jelöléseket a gótika hajnalán a 12. században találjuk Suger Abbé személyében. De ki is volt ő? Széleskörű teológiai ismeretekkel rendelkező, művészeti ambícióiról ismert apát és államférfi – francia királyok főtanácsadójaként és főminisztereként számos esemény, folyamat elindítója és megvalósítója. A gótika szülőatyjának tartott apát évtizedeken keresztül (1122–1154) vezette a francia királyok temetkezési helyéül is szolgáló Saint-Denis székesegyházat. Saját koncepciója alapján továbbgondolta kortársai törekvéseit. A támivekkel megtámasztott falak mérnöves kőkereteibe színpompás üvegfestményeket álmódott. Ezekben teszi láthatóvá újszerű vallásfilozófiai elképzeléseit: a fény isteni eredetű, engedjük be a templom falai közé. A sziporkázó fényekkel a mennyei Jeruzsálem misztikus érzetét kívánja megjeleníteni. A szentély köré kápolnakoszorút épített, amelynek

³ A rendszerváltozás után az épület továbbra is a Belügyminisztérium kezelésében marad. Az épület rekonstrukcióját 1998–99-ben végezték el Tolnay Lajos Ybl-díjas építész-mérnök tervei alapján. 1999-től lesz az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának a székháza, ahol ma 1950-től kezdődően a napjainkig keletkező titkosított iratokat tárolják. Az építkezéssel kapcsolatos dokumentumokat házon belül helyezték el. Tekintettel az épület bizalmas funkciójára kívülálló ezekben az iratokba csak különleges indokkal tekinthet be. Az üvegfestmény előkerülésének körülményeiről a hivatalnokok szóbeli közléseire vagyunk utalva, melyekből nem kapunk választ arra a kérdésre, ki, mikor és miért rejtette el a kompozíciót a szellőzőakna elé.

2. kép. Suger apát fekvő helyzetű, szalagfeliratos grafikai ábrázolása a Saint Denis székesegyház Boldogságos Szűz kápolnájából

üvegfestményein beáramló színes fény ragyogóvá teszi a templomot, amelyet lelkesen versekben is megénekel. Az egyház dicsőségét előtérbe helyező főpap szerénysége ellenére fontosnak tartja önmagát is megfestetni. A Boldogságos Szűz kápolnájában, a bal oldali ablak sarkában „Sugerius Abbas” egyszerű barna szerzetesi ruhában, mezítláb, leborotvált fejtetővel látható. Alázatosan leborulva, fekvő helyzetben, pásztorbottal a kezében ajánlja fel az általa megújított templomot Szűz Máriának (2. kép⁴). Az első ismert adományozó személye a szalagfelirat – SVGERIVSABAS – alapján azonosítható.

Suger ezt írja a *Liber de rebus in administratione sua gestis*-ben: „Sok, különböző vidékről származó mester finom keze által festettük meg az új pompás üvegablakokat, alul és felül egyaránt, a sorozat első darabjától, a templomszentély Jesse fájától a főbejárati ajtó feletti ablakig. Az egyik ilyen ablak, amely arra ösztönöz, hogy emelkedjünk az anyagiból az anyagtalan felé, Pál apostolt ábrázolja, amint megfordítja a malomkövet”⁵.

A számos ablak létrehozásában közreműködő műhelyek, vagy a kompozíciókat készítő művészek neve egyik alkotáson sem szerepel a székesegyházban. Suger írásai sem adja meg az építőmester, a kőművesmesterek és a munkások nevét, akik részt vettek az apátsági templom újjáépítésében.

Az apát koncepciója kiforrott épületstruktúráival új stílust teremtett, amely az egész kontinensen, de Angliában is gyorsan terjedt. Évszázadokon keresztül mintaként szolgált a rohamos fejlődésnek indult üvegablakművészet számára, amely a gótikában érte el csúcspontját.

A Saint-Denis bazilikát a jakobinus terror feldúlta. Kiverte, kilötte, összetörte az akkor már több mint hatszáz

⁴ Az 5. kép forrása: Elis, Carl: *Handbuch der Mosaik und Glasmalerei*. Leipzig, 1891, Verlag von E. A. Seemann, p. 88. fig. 46.

⁵ <https://fr.wikipedia.org/wiki/Suger> (2024. 01.11.).

éves üvegfestményeket. Nemcsak indulattól fűtve, de az ólomsínnek miatti puszkagolyók gyártásához is. A széles néptömegekre ebben az időben a tájékozatlanság és műveletlenség volt jellemző. Az ablakok maradványai szét-szóródtak, többségüket eladták. A megmaradtakat később restaurálták, rajzok és nyomatok felhasználásával részlegesen rekonstruálták. Ma ezek alapján lehet fogalmunk az egykori remekművekről és magáról az adományozóról (3. kép⁶).⁷

3. kép. Suger apát ma látható alakja a székesegyház üvegfestményén

Visszatérve a gótika időszakához – a hatalmas méretű, faragott kőkeretekből összeállított mérműves szerkezetek a későbbi századokban is igényelték a színes kompozíciókat. A nehezen előállítható üveg alapanyagok, az aprólékos, nagy szaktudást igénylő munkák miatt a későbbi időkben is nagyon drágák maradtak az üvegfestmények.

⁶ A 3. kép forrása: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vitreaux_Saint-Denis_190110_18.jpg (2022. 12. 11).

⁷ Grodecki, Louis: *Les vitraux de Saint-Denis, etudes sur le vitrail au XIIIe siecle*. Corpus Vitrearum Medii Aevi, Etudes 1, Paris, 1976, Centre National de la Recherche Scientifique; Grodecki, Louis: *Etudes sur les vitraux de Suger a Saint-Denis*. II. Catherine Grodecki ed., Paris, 1995, Corpus Vitrearum, Presses Paris Sorbonne; Cothren, Michael Watt: Joseph's Dream In The Thomson Collection: Reconsidering The Reconstruction Of The Infancy Of Christ Window From Suger's Saint-Denis. *Arts Of The Medieval Cathedrals: Studies On Architecture, Stained Glass And Sculpture In Honor Of Anne Prache*, 2015, pp. 107–119. Az ablakok jelenkori restaurálásáról lásd <https://www.culture.gouv.fr/en/Regions/DRAC-Ile-de-France/News/Headlines/The-stained-glass-windows-of-the-ambulatory-of-the-Basilica-of-Saint-Denis-will-once-again-shine> (2023. 05. 12.).

Szükség volt továbbra is a gazdag mecénásokra, akik jogot formáltak személyük megjelenítésére az általuk adományozott műveken.

Változtatás nélkül maradt fenn egy – Suger apát működése után 150 évvel később készült jelentős együttes, az adományozó megsokszorozott ábrázolásaival. Az ablakok francia elődjeikkel ellentétben, jó állapotban éltek túl az elmúlt 700 évet az angliai Oxfordban, a Merton College Chapelben.⁸ Ez jó lehetőséget ad ma is az eredeti művek helyszínen történő tanulmányozására. Ezek az ablakokon az adományozó, nem is akárhogyan festette meg magát – 24 helyen láthatjuk „Magister Henricus de Mamesfeld me fecit” felirattal (4. kép). Az északi és déli ablakok központi szentjeit két oldalról megkettőzött alakban veszi közre a donátor. Nem fekvő helyzetben, hanem térdepelve, összetett, feltartott kézfejjel, szalagfelirattal, vagy a mező alján jelezve személyét. A portrék egyénítettek, felismerhető arcvonásokkal és fejformával. Papi öltözetük, a palást, a süveg is hasonló, csak az öltözet színei térnek el ablakonként.

4. kép. „Magister Henricus de Mamesfeld” térdeplő alakja szalagfelirattal az oxfordi Merton College Chapel üvegablakán

⁸ http://web.archive.org/web/20130818061552/http://www.merton.ox.ac.uk/chapel_and_choir/history.shtml (2023. 02. 12.).

5. kép. Az ablak közepén ábrázolt szentet bal és jobb oldalon, megkettőzött alakban veszi körül az adományozó Magister Henricus de Mamesfeld

A gazdag donátor az üvegfestményeket valószínűleg 1288–1297 között adományozta a kápolnának, amikor ott felújítási munkák történtek.⁹ Ma 12 ablakban van meg az eredeti kettős panel (5. kép). Az ablakok középső regiszterében láthatók a három részből álló figurális mezők, ezeket alulról és felülről szürke grisaille festésű ornamentális mintázatú részek emelik ki az ablakfelületeken. Az adományozó kettős megfestése egyes ablakokon sehol másutt nem található meg Angliában. Ezeken az ablakokon sem találunk jelzést a készítő mesterekről, vagy műhelyekről.

Henry de Mamesfeld az Oxfordi Egyetemen tanult, és az oxfordi Merton College tagja lett. A teológia doktorává avatták – teológiai és filozófiai témákban publikált. Az Oxfordi Egyetem kancellárja, majd dékánja volt.¹⁰ Magasrangú egyházi tisztségekre is meghívást kapott. Pozíciói valószínűsítik széleskörű ismertségét és jó anyagi helyzetét. Az üvegfestmények adományozójaként tovább bővíthette támogatói táborát. Az ő tevékenysége kizárólag az egyházhhoz köthető.

Egyházi ingatlanok esetében adományozók megjelenítését számos műalkotás-típusban találunk, az általuk támogatott épület kicsinyített másával.¹¹ Előfordul, hogy a díszes üveglablakok egyházi adományozói – tisztségüknek megfelelő színű és szabású ornátusban, felismerhető arcvonásokkal – ajánlják fel jelzésszerűen az általuk

⁹ Az új kórus üvegezése a számlák alapján a 14. század első évtizedéből származik. Ayers, Tim: *The stained glass of Merton College, Oxford. British Academy Review Issue 22, Summer 2013*, p. 61.

¹⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_de_Maunsfeld (2022. 02.12.).

¹¹ Példaként említhetnénk az 1300-as évekből Padovát. Az Aréna kápolnában láthatjuk Giotto máig legépebben megmaradt freskóciklusát, ahol az egyik freskón Enrico Scovegni mint adományozó ajánlja fel az épületet, melyet szent angyalok fogadnak. Egy szerzetessel együtt tartja a kápolna makettjét. Magyarországon, a 13. században épült Budajenői kápolnában II. András és lánya Erzsébet alakjai vehetők ki egy korabeli domborművön, kezükben az épület kicsinyített másával.

támogatott művet. Evreux katedrálisában ma is látható az 1325-ben készült üvegfestmény, amelyen az imázsá-molyon térdeplő, fehér palástos donátort felfelé tekintve, imádkozva, kezében a felajánlott ablak kicsi, mérműves kökeretét szorongatva ábrázolták (6. kép¹²).

Az adományozók címereik megjelenítésével is jelezhetők pénzadományait az adott templomban az ablakok elkészítésénél, vagy más tárgyak, és az épület különböző részeinek létrehozásában. A nagy svájci katedrálisokban, amelyeket Európa más országaihoz képest elkerülték a háborús pusztítások, szép számmal maradtak fenn korabeli címerek a kökeretes ablakokban. Ezek jelölhettek céheket, magasrangú egyházi méltóságokat, nemesi családokat vagy akár a várost, ahol a templom állt. Egész csokorra valót találunk ezekből a berni Münsterben (7. kép). A legtöbb címer mellett az adományozó neve az évszámmal együtt látható.

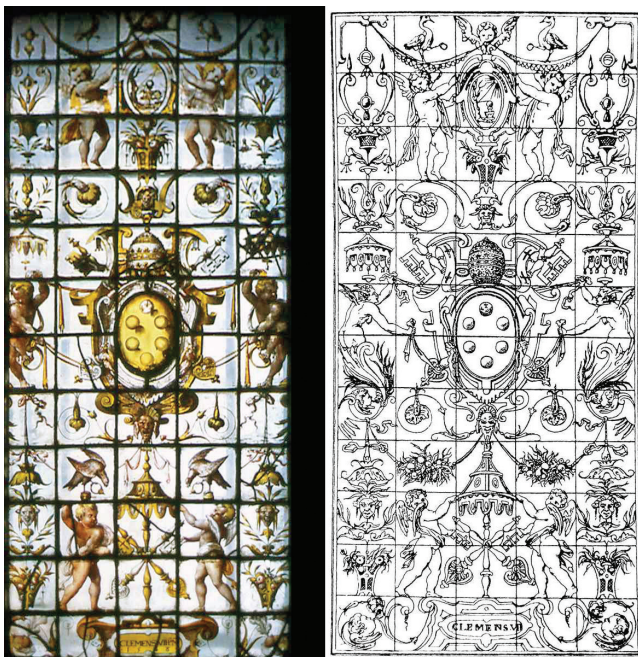

6. kép. Az evreuxi katedrális színes ablakán látható az imázsá-molyon térdeplő donátor, kezében a támogatott ablak mérműves kökeretével

¹² Az ablak leírását lásd Brown, Sarah: *Stained Glass. An Illustrated History*. New York, New Jersey, 1992, Crescent Books, pp. 77–78.

7. kép. A berni Münster címerüvegekkel telezsúfolt északi ablaka

8. kép. A firenzei Biblioteca Laurenziana egyik déli ablaka a Medicek címerével, mellette ugyanonnan egy másik ablak vonalas rajza

A reformáció terjedésével eltűntek az ablakok díszítései. 17. századi olajképeken, a nagy németalföldi templomok terjedelmes ablakaiban azért találhatóunk címereket a reformvallások kezdeti korából. Az egyszerű, minta nélküli, geometrikus alosztású átlátszó üvegmezők közepén festett címereket láthatunk. Ezeken nincsenek évszámok, vagy feliratok, de ezek is összefügghetnek az adományozással, akár az ablakokon túl az épületre vonatkozóan is.

Itáliában is fontosnak találták a gazdag családok mecénási hajlamaik kimutatását (8. kép¹³). A firenzei Biblioteca Laurenzianában díszes reneszánsz ornamentikától körülvéve festették meg a Medicek jellegzetes címerét, akik nemcsak az üvegfestményeket készítették el, de magát a könyvtárat is megépítették.

A 19. század gyökeres változást hozott. A forradalom alatt az elpusztított, tönkrement középkori ablakok pótlását az épületek állagmegóvása miatt el kellett kezdeni. 1827-ben I. Lajos király Münchenben megalapította a Königliche Glasmalereianstalt-ot, amely Sigismund Frank és

¹³ A 8. kép grafikai rajzának forrása: Elis 1891. p. 125. fig. 81.

Max Ainmiller vezetésével kezdte el működését.¹⁴ Ettől kezdve a szöványos műhelyeket felváltják a nagy üvegfestő műhelyek. Lázás keresés indult a töredékesen fennmaradt kartonrajzok és a régi receptúrák felkutatására, ami gyors fejlődést idézett elő a kontinensen.

Ezidőtájt a Kárpát-medencében a műfaj feltámasztására szolgáló mintákat a Nyugat-Európában fennmaradt történeti ablakok adták, de német mesterek és műhelyek is dolgoztak Magyarországon.¹⁵ A német nyelvű aláírások több példája látható a kolozsvári Szent Mihály-templom déli homlokzatán, a századforduló idején készült hatalmas méretű historizáló üvegfestményeken. A mérnöves ablakok közepén az alsó regiszterben jól olvashatóan látzanak a szövegszalagokon a mesterek kalligrafikus gót betűkkel írott nevei. Az egyiken a Stephan Kolin felirat mellett az 1885–1913-as dátumok szerepelnek. Az üvegfestő szakmai hovatartozását az évszám alatt a jobb alsó sarokban egészen eldugott, félreeső helyen a legalsó sorban, apró szürke betűkkel jelölték, amely csak kinagyítva értelmezhető: Mayer'sche kgl. Hof=Kunstanstalt München (9. kép).¹⁶

9. kép. A kolozsvári Szent Mihály templom Stephan Kolin által jegyzett ablakának elrejtett felirata: Mayer'sche kgl. Hof=Kunstanstalt München

A melléte lévő ablakon a Jos. Hirschler felirat látható 1912-es dátummal, ugyancsak jól olvashatóan. A szakmai műhely neve itt is ugyanaz, jobb oldalon az évszám felett, a festett architektúrában egészen apró betűkkel hasonló szöveg olvasható: Mayer'sche kgl. Hof Kunst=Anstalt München (10. kép).

¹⁴ Vaassen, Elgin: *Die kgl. Glasmalereianstalt in München 1827–1874: Geschichte – Werke – Künstler*. Kunstwissenschaftliche Studien 170, Berlin, 2013, Deutscher Kunstverlag.

¹⁵ A Kárpát-medence üvegfestészetének 19. századi fejlődéséről és a legjelentősebb üvegfestő műhelyekről lásd Mester Éva: *A Kárpát-medence üvegfestészetének I. Ábrázolásmód, technika, anyaghasználat. Isis – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 3.* Szerk. Kovács Petronella, Székelyudvarhely, 2003, Haáz Rezső Múzeum, pp. 83–93.

¹⁶ A müncheni Mayer'sche Hofkunstanstalt-ot 1847-ben Joseph Gabriel Mayer alapította „egyházi művek művészeti intézeteként.” Kezdetben egy szobrászműhelyből állt, később üvegfestészeti (1862) és mozaik (1900) részleggel bővült. Ma a Mayer család ötödik generációja vezeti a vállalatot, lásd <https://mayersche-hofkunst.de/> (2024. 01. 11.).

10. kép. A kolozsvári Szent Mihály templom Jos. Hirschler ablakán műhelyjelzés a jobb alsó sarokban Mayer'sche kgl. Hof Kunst=Anstalt München

Ezek az információk kiindulópontot adhatnak a műhelyek egykori tevékenységének kutatásához és kapcsolatrendszerének felderítéséhez. A templomban a gót betűs német cégnevek mellett a déli oldalfal legutolsó ablakán felfedezhető Kratzmann Ede feltűnő aláírása, aki Münchenben tanulta az üvegfestészetet.¹⁷ Budapestre áttelepülve már magyarul írta alá nevét. Kolozsvári ablakán középen jól láthatóan ez olvasható: Kratzmann Ede üvegfestésze Budapesten 1893.

Az adományozó és az üvegfestő megjelölése az ablakokon pontos lenyomata a köztük lévő hierarchikus viszonyoknak. Ennek kirívó példája a Szegedi Minorita-templom. Nagyméretű szentély üvegfestményének középső részén, a keretezett táblán vastagított betűkkel kiemelve látható a készítő egyházi méltóság: Cserna Béla Jácint házfőnök plébános 1905. Az üvegfestő nevét egészen apró betűmérettel egy festett oszloplábazaton szerényen megbújva találjuk meg (11. kép). Csak testközelből kibetűzhető a szerző – a bal alsó sarokban az elmosódott

11. kép. A szegedi minorita-templom szentély üvegfestményén az üvegfestő elmosódott apró betűs aláírása Palka József Bpest. 1905

¹⁷ Trefort Ágost kultuszminiszter Kratzmann-t nevezte ki az 1878-ban Budapesten megalapított Országos Üvegfestészeti Intézetet élére. Mester 2003. p. 85.

12. kép. Zsellér Imre üvegfestő aláírása a Városháza fölépcsőházi ablakán

14. kép. Zsellér Imre aláírása a kalocsai Főszékesegyház északi ablakán

13. kép. Viseletbe öltözött hölgyek a kalocsai városháza fölépcsőházi ablakán

írás: Palka József Bpest. 1905. A templom iratanyagában, a *Historia Domus*ban egyáltalán nem említik a nevét.

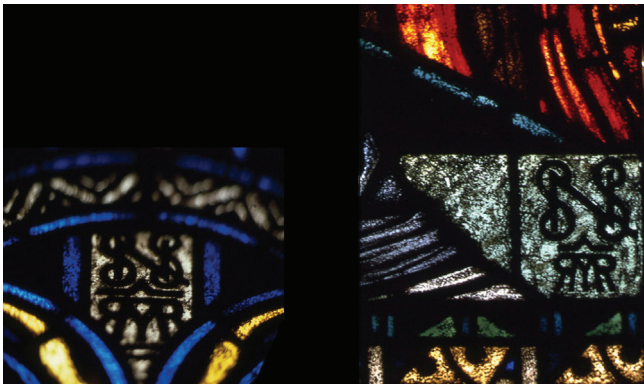
A miskolci minorita templomban jobb arányt találunk. Az ablakok alján középen nagybetűs táblán olvashatjuk az adományozókat. A Szent József ablakon: Szigethy János József, a rendház elemi iskolájának tanítója, egy másik ablakon Polgár György, a Katolikus Gimnázium igazgatója és felesége neve szerepel. Az üvegfestő neve a jobb alsó sarokban néhány cm-es betűkkel látható: Palka József Budapest 1904. Itt nincs elmosódva az aláírás.

Az egykori kalocsai Városháza¹⁸ fölépcsőházi üvegfestményeit Zsellér Imre jegyzi (12. kép). Évszámot nem, de laccímet ír neve mellé a szerző: Zsellér Imre üveg fes-

tő Budapest VI. Aréna út 124, olvashatjuk a két, kalocsai népviseletbe öltözött, a város címerét közrefogó hölgy melletti ablakmező alján (13. kép). Az érseki főszékesegyház ablakainak készítése 1908-ban kezdődött, melyet több éves munka után 1911-ben fejezett be a műhely.¹⁹ Az északi oldalfalon, a Mária gyermekségét bemutató ablakon a díszes bordúr alatti szegélyen – lentről nem láthatóan – csak szemmagasságban olvasható a mindössze 2 cm-es felirat. A mester neve kitakart betűkkel sötét háttér előtt: Zsellér Imre Budapest (14. kép).

¹⁸ A Városháza épülete 1912-ben készült el. Kalocsa Települési Értéktár, https://www.kalocsaiertektar.hu/national_values/15 (2024. 01. 11.).

¹⁹ A főszékesegyház felújítása (1908–1911) között történt. Lásd Dr. Lakatos Andor: A változások évszázada – Fejezetek a Kalocsai Főegyház-megyé 20. századi történetéből 1909–1999. In *A Kalocsai Érsekség 100 Esztendeje. A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyház-megyéig 1909–2009*. I. rész. Kalocsa-kecskeméti Főegyház-megyé, 2009, pp. 16–17.

15. kép. A lipótmezei kápolna hajóablak és szentélyablak kettős szignatúrája: Nagy Sándor és Róth Miksa, elbújtatva Kriesch Laura nevére is utalás történik

17. kép. A budapesti Központi Papnevelő Intézet oratóriumának Jó Pásztor üvegfestményén a tervező és a kivitelező külön-külön szerepel saját szignatúrával

A 19. és 20. század századfordulójára már kialakul az együttműködés az iparművészetet képviselő üvegfestők és a figurális kompozíciók tervezeteit készítő festőművészek között. A magyar üvegfestészet fénykora jön el, ami-

kor a legkiválóbb festőművészek és a legjobb üvegfestők együttműködésével a hazai üvegfestészet európai rangra emelkedik. A szignatúrákból kielemezhető kapcsolatuk jellege. A monogramos szignatúrák divatja ez a korszak – az ablakokon a tervrajzokat készítő festőművész és a kivitelezést végző üvegfestő művész kettős monogramjával. A két betűkép egymáshoz viszonyított mérete elárulja a munkában való részvétel mértékét.

A lipótmezei kápolna 1914-ben készült szentély üvegfestményén Nagy Sándor jelzése hangsúlyosabban szerepel, mint a kivitelező üvegfestő Róth Miksaé. A templomhajó ablakain a két betűjelzés azonos méretű (15. kép). Nagy Sándor felesége, Kriesch Laura is részt vett a munkában, ami egy apró jelöletből látszik.²⁰ Hasonló arányokat találunk a temesvári Papnevelde Nyolc boldogság üvegfestmény-sorozatának egyik ablakán (16. kép).

16. kép. A temesvári Papnevelde Nyolc boldogság üvegfestmény-sorozatának szignált ablaka

A budapesti Központi Papnevelő Intézet oratóriumának Jó Pásztor üvegfestménye is a korszak emblemikus példája. 1918-ban készült Körösfői Kriesch Aladár és Róth Miksa együttműködésével. Itt a szignatúrák külön-külön megjelenítve, teljesen azonos méretűek, közép az évszámmal (17. kép).

A marosvásárhelyi Kultúrpalota Tükörtermének Toroczkai Wigand Ede által tervezett „Csaba böcseje” ablakán Róth Miksa egy más típusú, bekeretezett szignatúráját láthatjuk a jobb alsó sarokban 1913-ból (18. kép).

Róth Miksa, aki joggal vallja magát a magyar üvegfestészet megteremtőjének, hosszú, 50 éves pályafutása alatt többször változtatta aláírását. A monogramok egy-

²⁰ Mindkét monogram jobb oldali S betűjében egy L betű is kiolvasható. A kápolna üvegfestményeiről lásd Mester Éva *Az építészeti üvegek iparművészeti értékei – Magyarországi üvegfestmények és díszüvegezősek*. Budapest, 2012, Geopen Könyvkiadó, pp. 188–194.; Mester Éva: A lipótmezei kápolna üvegfestmény együttese, mint Nagy Sándor és Róth Miksa közös munkájának egyik csúcspontja. In Görbe Katalin (szerk.) *Szentkirályi Miklós emlékkönyv*. Budapest, Magyar Restaurátorok Egyesülete, szerkesztés alatt.

18. kép. Róth Miksa keretezett szignatúrája a marosvásárhelyi Kultúrpalota 1913-ban készült ablakán

aprók, és jelentéktelennek tűnhetnek, mégis iránytűként szolgálnak az alkotások azonosításában, elemzésében és kutatásában, a helyszíni vagy a laboratóriumi műszeres vizsgálatokat megelőzően a szakemberek számára.

19. kép. A levéltár szellőzőaknája elé rejtett ablak (jobbra). Róth Miksa szignatúrája teljesen megegyezik a budapesti Pénzügyminisztérium egyik lépcsőházi ablakán lévővel (balra)

ben időszakokat is jelölhetnek. A bevezetőben említett eltakart ablakon lévő szignatúra alapján lehetett azonosítani a készítő mestert, Róth Miksát, aki ezt a betűképet az 1909. évtől használta.²¹ A szellőzőakna elé rejtett ablak szignatúrájával teljesen megegyezik az egykori Magyar Általános Hitelbank²² egyik lépcsőházi ablakának betűjelzése (19. kép).

A restaurálási munkáknál a hitelesség megőrzésében a szakembereknek a különféle szignatúrák, szalagfeliratok megőrzésében is nagy a felelősségük. Az elmosódott, kisméretű jelzések megőrzésére, konzerválására is szükség van, mind az építészetben előforduló üvegablakoknál, mind a kabinetüveg képeknél. Ezek a jelek akármennyire

IRODALOM

ALPÁR Ignác (1914): Magyar Általános Hitelbank palotája. *Magyar Építőművészet*, XII. évf. 9–10. sz. Szerk. Führer Miklós, pp. 9–43.

AYERS Tim (2013): The stained glass of Merton College, Oxford. *British Academy Review Issue 22*, Summer 2013. pp. 59–63. <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/658/BAR22-18-Ayers.pdf> (2024. 01. 12.).

BROWN, Sarah (1992): *Stained Glass*. Crescent Books, New York, New Jersey.

COTHREN, Michael Watt (2015): Joseph's Dream In The Thomson Collection: Reconsidering The Reconstruction Of The Infancy Of Christ Window From Suger's Saint-Denis. *Arts Of The Medieval Cathedrals: Studies On Architecture, Stained Glass And Sculpture, In Honor Of Anne Prache*. pp. 107–119. <https://works.swarthmore.edu/fac-art/110/> (2024. 02. 18.).

ELIS, Carl (1891): *Handbuch der Mosaik und Glasmalerei*, Leipzig. Verlag von E. A. Seemann.

²¹ Ettől az időtől kezdődött el együttműködése a gödöllőiekkel, Nagy Sándorral és Körösfői Kriesch Aladárral.

²² Az épületben 1947-től a Pénzügyminisztérium működik. Az épületről lásd Alpár Ignác: Magyar Általános Hitelbank palotája. *Magyar Építőművészet*, XII. évf. (2014) 9–10. sz. Szerk. Führer Miklós, pp. 9–43. Alpár és Róth együttműködéséről: Takáts Rózsa: *Színek, fények, árnyak – Róth Miksa és Alpár Ignác együttműködése a budapesti Vajdahunyadvárban* (Kézirat gyanánt), 2017, Magánkiadás.

- GRODECKI Louis (1976): *Les vitraux de Saint-Denis, etudes sur le vitrail au XIIe siecle*. Corpus Vitrearum Medii Aevi, Etudes 1, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique.
- GRODECKI Louis (1995): *Etudes sur les vitraux de Suger a Saint-Denis*. II. Catherine Grodecki ed., Paris, Corpus Vitrearum, Presses Paris Sorbonne.
- DR. LAKATOS Andor (2009): A változások évszázada – Fejezetek a Kalocsai Főegyházmegyház megye 20. századi történetéből 1909–1999. In *A Kalocsai Érsekség 100 Esztendeje. A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig 1909–2009*. I. rész. Kalocsa-kecskeméti Főegyház megye, pp. 6–108.
- MESTER Éva (2003): A Kárpát-medence üvegfestészete I. Ábrázolásmód, technika, anyaghasználat. *Isis – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 3. Szerk. Kovács Petronella, Székelyudvarhely, 2003, Haáz Rezső Múzeum, pp. 83–93.
- MESTER Éva (2012): *Az építészeti üvegek iparművészeti értékei – Magyarországi üvegfestmények és díszüvegezések*. Budapest, Geopen Könyvkiadó.
- MESTER Éva (2022): A lipótmezei kápolna üvegfestmény együttese, mint Nagy Sándor és Róth Miksa közös munkájának egyik csúcspontja. In Görbe Katalin (szerk.) *Szentkirályi Miklós emlékkönyv*. Budapest, Magyar Restaurátorok Egyesülete, szerkesztés alatt.
- TAKÁTS Rózsa (2017): *Színek, fények, árnyak – Róth Miksa és Alpár Ignác együttműködése a budapesti Vajdahunyadvárban* (Kézirat gyanánt) Magánkiadás, <https://mek.oszk.hu/17300/17349/17349.pdf> (2024. 01. 10.).
- VAASSEN, Elgin (2013): *Die kgl. Glasmalereianstalt in München 1827–1874: Geschichte – Werke – Künstler*. Kunstwissenschaftliche Studien 170, Berlin, Deutscher Kunstverlag.

Mester Éva DLA

Iparművész, restaurátor

műemlékvédelmi szakmérnök

egyetemi oktató

1082 Budapest, Nap u. 37.

mobil: +36-70-211-3297

E-mail: mester.eva.11@gmail.com